

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНОЇ СФЕРИ РЕГІОНУ НА ПЕРСПЕКТИВУ

Семененко О.С.

У статті розкрито зв'язок екологічних проблем та аграрної сфери Закарпатської області. Висвітлені основні екологічні проблеми, та вказані основні шляхи їх вирішення, наголошено на необхідності державної підтримки. Наведені основні програми, в яких найбільш повно втілені заходи щодо розв'язання еколого-економічних проблем регіону на перспективу.

Кількість бібліографічних посилань – 7, мова – українська.

Ключові слова: *екологічне становище, навколишнє середовище, АПК, Закарпатська область.*

ВСТУП

Соціально-економічні процеси, що призвели до важливих та негативних екологічних змін на планеті, вимагають пошуку ефективних засобів їх розв'язання. Дослідження екологічних проблем та шляхів їх вирішення на даному етапі розвитку світового співтовариства підтверджують необхідність використання неординарних підходів щодо вирішення ситуації, яка склалась, адже екологічні проблеми набули глобального характеру та торкнулись всіх країн без виключень. Дана тема є актуальною, оскільки вплив екологічних реалій на процеси економічного, політичного, демографічного, соціального та морального розвитку є масштабними та потребують невідкладного вирішення. –В свою ж чергу, екологічне становище кожної країни значною мірою залежить від рівня економічного розвитку суспільства та екологічної культури населення. Економічне становище України, недостатнє екологічне виховання населення мають пагубний вплив на процеси, що проходять в країні, в наслідок чого з року в рік витрачаються величезні кошти на подолання наслідків екологічних лих.

В Україні надзвичайно гостро постає питання екологічного становища і охорони навколишнього середовища, зокрема внаслідок його забруднення. Особливо це питання стосується розвитку тих галузей народного господарства, де екологічна криза прямо впливає на ефективність економічних перетворень. Яскравим прикладом тут є аграрна сфера, адже стрімке погіршення екології робить прямий вплив на врожайність та екологічну чистоту продукції сільського господарства. Для Закарпаття ця проблема стоїть особливо гостро, оскільки собівартість деяких видів сільськогосподарської продукції в нас значно вища, ніж в інших областях України і кількісне нарощування продукції є майже неможливим, тому випуск екологічно чистої продукції в регіоні є чи не єдиною суттєвою умовою для підвищення конкурентоспроможності агропромислового комплексу. Однак, досягнення даної цілі вимагає комплексного вирішення багатьох екологічних проблем регіону. Для покращення екологічної ситуації в регіоні необхідним є обґрунтування основних напрямів екологічних проблем та реалізації заходів щодо їх розв'язання.

Багато українських науковців досліджують тему еколого-економічних засад розвитку України та її регіонів,

проблем, що з ними пов'язані, тим самим роблячи суттєвий вклад в її розвиток. Серед них слід відмітити таких авторів, як: Гладій М.В.[1], Лендел М.А.[3], [4], Мікловда В.П.[5], Трегобчук В.М.[6] та інші.

Методологія даного дослідження базується на аналізі матеріалів, опублікованих в наукових періодичних виданнях, українській науковій літературі.

1 ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ АГРАРНОЇ СФЕРИ РЕГІОНУ ТА ШЛЯХІВ ЇХ ВИРІШЕННЯ

За станом навколишнього середовища Закарпатська область, з поміж інших є однією з найчистіших, але відноситься до екологічно вразливих регіонів. До основних екологічних проблем в Закарпатській області можна віднести наступні:

- зростання числа катастрофічних повеней в регіоні та підтоплення великої кількості сільськогосподарських угідь та населених пунктів. Як відомо, Закарпаття відноситься до найбільш зволжених областей України та має густу гідрографічну сітку. Інтенсивність повеней, їх частота виникнення та масштаби руйнації з року в рік зростають. Руйнівними для Закарпаття виявилися повені 1998, 2001 років, коли населенню та народному господарству були нанесені величезні збитки. За підрахунками фахівців-науковців сума коштів потрачена на ліквідацію наслідків стихії 1998 року сягає близько 400 млн. грн. Причиною повеней, як вважають більшість вчених, не могли послужити лише зміни природних умов. Основою став саме техногенний вплив людини на навколишнє середовище. Дослідженнями доведено, що надзвичайно пагубний вплив та однією з основних причин катастрофічних повеней стала необґрунтована та масова вирубка лісів. Вирубання лісів спричинило ерозії, руйнування родючого шару ґрунту, появи зсувів, селевих потоків тощо. У зв'язку зі зменшенням залісненості території, знизилась їх природоохоронна, кліматоутворююча роль;

- погіршення гідробіологічного режиму водосховищ;
- розвиток вітрової ерозії та водної ерозії ґрунтів;
- погіршення травостою природних лук і пасовищ, зменшення їх продуктивності [1].

Для вирішення зазначених проблем невідкладними є наступні заходи:

- реалізація нового землевпорядкування території, розширення площі лісів за рахунок нових посадок та створення нової системи ведення лісового господарства, рекультивація порушених земель;
- створення та впровадження протипаводкових заходів в Карпатах;
- розробка та реалізація заходів боротьби з водною ерозією ґрунтів та створення протиерозійної системи землеробства;
- розробка заходів щодо очищення річок, ставків, водойм, захисту берегів річок та визначення водоохоронних зон;
- суттєва модернізація та реконструкція гідротехнічних споруд, дамб, меліоративних систем, очисних споруд тощо;
- створення та реалізація ресурсозберігаючих, екологічно стійких та високоефективних систем ведення сільськогосподарства.

Разом з тим, негативний вплив на екологічний стан навколишнього середовища регіону мають:

- промислове та сільськогосподарське виробництво, в яких накопичуються хімічно активні та отруйні відходи. Зокрема, основними забруднювачами річок є комунальні господарства міст, стічні води яких становлять 89% стоків в області. Особливо критичною є ситуація по очищенню стоків в м. Ужгород. Підприємства не приділяють значної уваги утилізації відходів, а якщо це й робиться, то переважно екстенсивно- шляхом очищення викидів, а не їх попередженням. Для вирішення даних проблем, зокрема, розширення та модернізації існуючих комплексів очисних споруд, необхідним є залучення значної кількості коштів;

- автотранспортна та залізнична галузі. Як відомо, автотранспорт є одним з основних причин забруднення повітря. Особливо дана проблема зачіпає прикордонні регіони, зокрема такі як Закарпаття, оскільки інтенсифікація зовнішньоекономічної діяльності, туризму, міграційних процесів зумовлює ріст потреб в транспорті. Тому необхідним є розробка на регіональному рівні спеціальними органами з охорони навколишнього середовища програми, де були б передбачені раціональні шляхи вирішення проблем забруднення повітря автотранспортом.

- магістральні нафто-, газо-, продуктопроводи;
- видобувна промисловість (кар'єри, шахти тощо).

Важливим заходом для попередження та подолання проблем пов'язаних з захистом навколишнього середовища є здійснення моніторингу екологічної ситуації не тільки Закарпатської області, але й регіонів сусідніх держав з метою оперативного визначення заподіяної екологічної шкоди, реалізації заходів для їх попередження та їх безпосереднього вирішення.

Доведено, що несприятлива екологічна ситуація в регіоні погіршує умови сільськогосподарського виробництва, раціонального та ефективного використання аграрно-ресурсного потенціалу. Тому, одним з основних

напрямків господарської діяльності та державної політики в цій сфері має стати екологізація сільського господарства[3].

Як відзначає професор Гладій М.В.: "Під екологізацією сільськогосподарського виробництва треба розуміти постійне поліпшення природних умов для його розвитку, перехід на адаптивні системи ведення землеробства, розміщення галузей і культур у тих природних умовах, які для них найбільш сприятливі широке впровадження біотехнологій, розвиток селекційної роботи, ведення і широке розповсюдження нових високоврожайних і стійких проти несприятливих погодних умов, хвороб і шкідників сільськогосподарських культур, поліпшення племінної роботи, виведення племінних високопродуктивних порід і класів тварин"[1].

Основним завданням АПК Закарпатської області є випуск саме екологічно чистої продукції землеробства і тваринництва. Як вже відзначалось, відсутність можливості кількісного нарощування сільськогосподарської продукції, зокрема за рахунок низької землезабезпеченості в розрахунку на одного жителя та використання угідь гірської та передгірної підзон, спонукає до ефективного та оптимального використання аграрного ресурсного потенціалу та пошук нових підходів господарювання. Одним з таких нових підходів має стати раціональне ресурсоспоживання, оскільки характер господарської діяльності вітчизняних підприємств, в тому числі, в агропромисловому комплексі регіону, є неефективним та екологічно небезпечним. Одним з найбільш ефективних заходів має стати заміна технології виробництва, адже, забруднення навколишнього середовища підприємствами здійснюється за рахунок технологічної недосконалості виробництва та застарілості техніки, що призводить до значної кількості відходів. Тому, керівники підприємств мають прагнути не тільки до максимізації прибутку, але й до впровадження нових ресурсозберігаючих технологій з меншою відхідною масою та можливістю вторинної переробки відходів, що може суттєво вплинути на покращення екологічного стану регіону, забезпечення раціонального використання природних ресурсів. Необхідним завданням є також реформування земельних відносин та підвищення ефективності використання земельних ресурсів [5].

При розв'язанні проблем екологізації слід поєднувати дії виробничого та невиробничого характеру, впроваджувати технічні, технологічні, економічні та управлінські рішення, що призведе до охорони навколишнього середовища та забезпечить нормальну життєдіяльність населення краю.

Важливою перешкодою на шляху до забезпечення охорони навколишнього середовища регіону та екологізації господарювання є відсутність екологічної грамотності та рівня культури, як у керівників підприємств, так і у населення, адже саме суспільство своєю діяльністю наносить величезну шкоду. Слід відмітити, що темпи погіршення екологічної ситуації в світі та в Україні зокрема, значно перевищують темпи усвідомлення населенням цього надзвичайно небезпечного процесу. Тому, для встановлення контакту між людиною та навколишнім середовищем необхідно застосовувати різноманітні методи та заходи, які дозволять виховати в людині екологічну культуру та свідомість, адже тільки через процес виховання і навчання суспільство зможе усвідомити значимість своїх дій в сфері охорони навколишнього середовища та попередити негативні наслідки від виробничої діяльності [7].

Вирішення зазначених вище проблем вимагає від українського суспільства та від уряду України будувати таку загальнодержавну економічну політику, яка б максимально враховувала екологічну безпеку кожного регіону країни [2].

Що стосується прикордонних регіонів, зокрема Закарпатської області, слід наголосити, що наслідки забруднення навколишнього середовища відображаються на регіонах суміжних держав. Відомо, що покращення екологічної ситуації прикордонних регіонів, ефективність регулювання охорони навколишнього середовища можна досягти тільки спільними зусиллями. Тому, для більш плідної роботи в цьому напрямку відповідним регіональним органам з охорони навколишнього середовища суміжних держав необхідно налагодити тісні контакти для вирішення спільних проблем у сфері охорони довкілля. Зокрема, як вважає академік УААН Трегобчук В.М. зусилля в сфері вирішення загальних екологічних проблем прикордонних територій суміжних держав слід сконцентрувати в таких найважливіших заходах:

- дослідження і інвентаризація транскордонних джерел перенесення забруднень та екологічних взаємозв'язків, оцінка взаємних екологічних втрат;
- визначення ступеня і рівнів екологічної конфліктності національних економік та вивчення причин, які призводять до загострення екологічних суперечностей, а з рештою до загострення міждержавних відносин на основі екологічних проблем;
- розробка та реалізація спільних програм природоохоронної діяльності, особливо в прикордонних областях, з метою підвищення загальної екологічної безпеки країн;
- обґрунтування напрямів, методів і механізмів вирішення міждержавних екологічних проблем, подання взаємної допомоги у випадку великих екологічних катастроф;
- розробка і впровадження дійових організаційно-економічних механізмів співробітництва країн у сфері екології;
- підготовка спільних рекомендацій для урядів суміжних країн по вирішенню найбільш важливих міждержавних

екологічних проблем, насамперед в охороні повітряного басейну та водойм [6].

2 ПРОГРАМИ ПО СТВОРЕННЮ ЗАХОДІВ ЩОДО ВИРІШЕННЯ ОСНОВНИХ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОБЛЕМ В ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Важливим залишається питання розробки заходів щодо виконання вимог діючих міжнародних конвенцій з питань охорони навколишнього середовища та недопущення жодною з держав порушень даних положень, а також розробка та реалізація нових конвенцій, програм та рекомендацій в сфері транскордонного співробітництва сусідніх держав, в тому числі в сфері екології, які б максимально враховували сьогоденний еколого-економічний стан суміжних держав.

До того ж, еколого-економічні заходи мають бути розроблені та відображені в державних, обласних, районних та міських програмах розвитку, оскільки їх реалізація на кожному з рівнів зможе відобразити існуючі проблеми, найбільш ефективні шляхи їх вирішення та забезпечити контроль за їх виконанням.

Зокрема, Закарпатською обласною радою була затверджена Концепція Сталого Розвитку Закарпаття, розроблена провідними вченими краю. Мета Концепції полягає в забезпеченні динамічного соціально-економічного зростання, стимулювання ринкових перетворень та інших завдань, також у збереження навколишнього середовища та раціонального використання та відтворення природно-сировинного потенціалу регіону. Основними стратегічними завданнями даної Концепції в напрямку еколого-економічного господарювання є:

- проведення екологічного обґрунтування розміщення продуктивних сил області;
- технічне та технологічне переозброєння та модернізація підприємств на базі досягнень науково-технічного прогресу із зміщенням частки енерго-, матеріале-, та трудомістких виробництв;
- відновлення і збереження навколишнього природного середовища, підземних запасів питної води, очистка річок і поверхневих водоймищ, скорочення викидів забруднюючих речовин в атмосферу, припинення викидів неочищених промислових і побутових стоків у відкриті водойми, створення надійних систем протипаводкового захисту території;
- контроль з боку держави за використанням і охороною земель та їх моніторингом на основі методів наукового планування, організації, аналізу оцінки соціально-економічних та екологічних наслідків фактичного використання та охорони земель;
- запровадження екологічно безпечних технологій, в першу чергу в лісовому, сільському і водному господарствах;
- забезпечення оптимальної лісистості в межах водозборів, заліснення непридатних до сільськогосподарського використання земель, відновлення верхньої межі лісу та зменшення навантаження на високогірні луки;
- створення умов для запобігання наслідків шкідливої дії вод (паводків), забруднення і виснаження водних ресурсів, реалізація протипаводкових заходів та заходів, спрямованих на гарантоване питне водопостачання;
- захист річок, потоків та водойм від засмічення та забруднення промисловими та побутовими стоками, реконструкція і капітальний ремонт діючих очисних споруд та будівництво нових у населених пунктах та на підприємствах, де вони відсутні або малопотужні;
- запуск підприємств з переробки промислових та побутових відходів в найбільших містах області;
- створення умов для організації виробництва екологічно чистих продуктів з маркою "біо"[4].

Напрями вирішення еколого-економічних проблем відображені і в Стратегії економічного та соціального розвитку Закарпатської області до 2015 року. Серед визначених в ній операційних цілей одну з провідних займає ціль під назвою: "Покращення якості навколишнього середовища та забезпечення екологічної безпеки". Основними завданнями, які ставляться в зазначеній Стратегії, для досягнення даної цілі є:

- підтримка екологічно-цінних територій та екосистем;
- забезпечення протипаводкового захисту[4].

ВИСНОВКИ

Наукове дослідження засвідчує, що основні розроблені програми сталого та динамічного розвитку Закарпатської області включають в себе цілі та заходи розв'язання та попередження еколого-економічних проблем.

Еколого-економічний розвиток краю має будуватись на тісному взаємозв'язку та залежності наявних продуктивних сил, структури економіки, розміщення виробництва з врахуванням раціонального використання наявних ресурсів, продуктивним, відтворювальним потенціалом навколишнього природного середовища. Важливим є визначення напрямів інвестування коштів та техніко-технологічних і організаційних способів господарювання, які базуються не тільки на поточних потребах, а скоріше на перспективних. Тільки плідно піклуючись про майбутнє еколого-економічного розвитку краю, ми зможемо досягти бажаних результатів у виробництві екологічно чистої продукції вітчизняного виробництва та забезпечити збереження унікальної природи Карпатського регіону.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гладій М.В., Іванух Р.А. Фінансова політика держави в аграрному секторі економіки / М.В. Гладій, Р.А. Іванух. -Київ: Українська книга, 1999. - 252 с.
2. Жулканич О. Регіон в системі зовнішньоекономічних відносин (на прикладі Закарпатської області) / О. Жулканич. Ужгород: Мистецька лінія, 2001. - 200с.
3. Лендел М.А. Аграрне виробництво в Карпатському регіоні: сучасний стан, тенденції, перспективи розвитку / М.А. Лендел. - Ужгород: Карпати, 2006. - 216 с.
4. Лендел М.А., Студеняк П.Ю. Регіон в системі прикордонного співробітництва / М.А. Лендел, П.Ю. Студеняк. - Ужгород: Карпати, 2009. - 472 с.
5. Мікловда В.П. Ринкова трансформація економіки регіону / В.П. Мікловда. - Ужгород: Карпати, 2000. - 185с.
6. Трегобчук В.М. Основні напрями співробітництва у вирішенні міждержавних екологічних проблем / В.М. Трегобчук // Проблеми співробітництва прикордонних територій України і Польщі.-Варшава-Київ, 1993. - С.220.
7. Химинець В.В. Еколого-економічні засади сталого розвитку Карпатського Євро регіону / В.В. Химинець // Проблеми економічного та соціального розвитку регіону і практика наукового експерименту. Науково-технічний збірник. - Київ-Ужгород-Ніредьгаза. - 2003. - №19. - С.69-74.

[Семененко Ольга Сергіївна](#), викладач кафедри фінансів Ужгородського національного університету, тел. (050)5418206